

posmatrati i lik i djelo Josipa Broza Tita. Iza-zov u izradi ove monografije za autoricu je nesumnjivo bila i količina izvora koje je trebalo savladati, posebno za razdoblje poslije 1990-ih, koji su, u ne malom broju slučajeva nastajali tendenciozno i subjektivno, te su se njima često učitali i netačni sadržaji. Autorica je uspješno savladala postavljene prepreke te nam ponudila jedno dobro osmišljeno i uspješno realizirano naučno štivo za čitanje, koje će bez sumnje naći odjek, ne samo među akademskom zajednicom već i u široj javnosti.

AIDA LIČINA RAMIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.231

Lara J. Nettelfield i Sarah E. Wagner,
Srebrenica nakon genocida. Sarajevo:
Institut za istoriju, 2015, 347 str.

U julu 1995. godine pripadnici Vojske Republike Srpske (VRS), na čelu sa Ratkom Mladićem, umarširali su u Srebrenicu, a potom su se uputili prema bazi Ujedinjenih nacija (UN), koja se nalazila u Potočarima. Tom prilikom su, pred očima vojnika Zaštitnih snaga Ujedinjenih Naroda (UNPROFOR), odvojili oko 1.200 Bošnjaka. Još je preko 6.000 muškaraca i dječaka zarobljeno u pokušaju da pobjegnu preko planina. Svi oni su ubijeni na raznim lokacijama širom istočne Bosne. Svake godine na 11. juli u Memorijalnom centru u Potočarima okupi se veliki broj ljudi, među kojima su članovi porodica žrtava, strani i domaći političari i drugi posjetoci, koji tog dana odaju počast nevinim žrtvama. Genocid u Srebrenici je najveći zločin koji se desio u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Zbog toga, jako je važno da se ovaj događaj sačuva od zaborava i da se širi istina o dešavanjima iz jula 1995. godine. Knjiga

Srebrenica nakon genocida, autorica dr. Lare J. Nettelfield i prof. dr. Sarah E. Wagner, govori o intervencijama povratnika, Međunarodne zajednice, Haškog tribunala i bošnjačke dijaspore u pogledu ponovnog uspostavljanja života u Srebrenici i borbe protiv negiranja genocida. Prvo izdanje djela objavljeno je pod naslovom *Srebrenica in the Aftermath of Genocide* u izdanju Cambridge University Press-a, a knjigu na bosanskom jeziku objavio je Institut za istoriju u Sarajevu 2015. godine. Prijevod sa engleskog na bosanski uradila je Senada Kreso.

Prvo poglavlje knjige nosi naziv *Memorijalizacija Srebrenice* u kojem se autorice bave načinom na koji se genocid u Srebrenici nastoji utkati u kolektivnu svijest. Prvo o čemu se raspravljalo jeste uloga Memorijalnog centra u Potočarima. Nettelfield i Wagner primjećuju da Memorijalni centar kod raseljenih i povratnika izaziva osjećaje brige za počivalište svojih najmilijih, dok kod bosanskih Srba izaziva osjećaj nelagode i ogorčenja. Autorice smatraju da mezarje ne memorijalizira samo žrtve, već i zločine. U ovom poglavlju se govorilo i o ulozi Međunarodne zajednice u okviru intervencije očuvanja sjećanja na genocid u Srebrenici. U uredu Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini su smatrali da će Memorijalni centar doprinijeti pomirenju dvije zaraćene strane. Međutim, ovakav stav Međunarodne zajednice demantiran je kontrarnativom, na kraju poglavlja, gdje je opisan spomenik, koji su podigli bosanski Srbi poginulim pripadnicima VRS. Na ovaj način nastojalo se obrisati stradanje Bošnjaka iz javnog sjećanja, koji su ubijeni u Domu kulture, a isti se nalazi svega par metara od spomenika. Nettelfield i Wagner su, također, opisale i "Marš mira", koji predstavlja specifičan događaj u vezi sa memorijalizacijom genocida. Naime, učesnici hodaju putem

kojim su išli muškarci i dječaci u julu 1995. godine, u nastojanju da pobjegnu od pripadnika VRS na slobodnu teritoriju. Pored toga što se učesnici poistovjećuju sa žrtvama, oni na ovaj način traže kazne za one koji su odgovorni za njihova ubistva.

U narednom poglavlju *Politika i praksa povratka kući*, autorice razmatraju proces povratka u Srebrenicu kao mjestu društveno – političke intervencije, pri čemu se obraća pažnja na Aneks 7 Dejtonskog mirovnog ugovora. Povratak Bošnjaka u prijeratne domove je za Međunarodnu zajednicu, Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija (UNHCR), Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP), imao za cilj ublažiti demografski potres, koji je izazvao juli 1995. godine. Nettelfield i Wagner su opisale jedan slučaj izbjeglice Nure, koja je željela da se vrati u svoju prijeratnu kuću. U istoj je zatekla jednu srpsku porodicu. Autorice ovim primjerom nastoje ukazati na jedan obrat. Naime, useljavanje Nure u svoju kuću značilo je de-ložaciju srpske porodice, što je za Nettelfield i Wagner predstavlja da sada sudbinu kontroliraju oni koji su lišeni imovine tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (RBiH). Međutim, da bi se potakao povratak u Srebrenicu bilo je potrebno osigurati novčana sredstva. Međunarodna zajednica se osjećala odgovornom zbog propusta iz jula 1995. godine, tako da su se ulaganjem novca u privredu nastojali iskupiti. U isto vrijeme, povratnici su čekali obnovu domova, a uskoro je rekonstruirana džamija, što je značilo mijenjanje pejzaža Srebrenice. Shodno tome, srpsko stanovništvo je trebalo da postane svjesno da više nisu sami i da se Bošnjaci vraćaju u grad. Bosanski Srbi su potom osjetili potrebu za iskazivanjem vjerskog identiteta grada, te su postavili krst iznad džamije, što za autorice predstavlja

svjedočanstvo nelagodnih odnosa između Bošnjaka i bosanskih Srba.

Treće poglavlje knjige nosi naslov *Specijalni status za specijalni zločin*. U aprilu 2007. godine desila se intervencija povratnika. Zbog nemogućnosti da izdrže teško ekonomsko stanje u općini Srebrenica, odlučili su se za organizaciju protesta u Sarajevu, gdje su tražili specijalni status za Srebrenicu. Po njihovom zahtjevu, ovo mjesto bi se izdvojilo iz manjeg bh. entiteta. Očekivano, bošnjačko političko vodstvo je podržalo inicijativu, ali srpska politička elita i Srbi iz Srebrenice su je osporavali, jer su bili protiv "otcjepljenja". Nettelfield i Wagner smatraju da je ovu vrstu intervencije omogućila odluka Međunarodnog suda pravde, po kojoj je Srbija kriva za nekažnjavanje genocida, ali ne i za kreiranje istog. S ovim u vezi, autorice nastoje ukazati na kontradiktornost ove, ali i ranijih Odluka Suda. Kao dokaz učesća Srbije u genocidu, Nettelfield i Wagner koriste videozapis na kojem se vide pripadnici MUP-a Srbije tzv. "Škorpioni" kako oduzimaju živote muslimanima. Ono što na ovom mjestu autorice nisu obradile jeste pitanje odnosa Međunarodne zajednice, jer sa jedne strane finansijski pomažu Srebrenicu, dok sa druge strane i pored očiglednih dokaza, nije postojala hrabrost da se Srbija osudi za genocid.

Novo poglavlje knjige *Srebrenica u inostranstvu* govori o intervenciji među trajno raseljenim osobama. Nettelfield i Wagner na primjeru St. Louisa, gdje je najveća koncentracija bošnjačke dijasporu u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), nastoje prikazati izgradnju novog života izbjeglica u novoj državi. Novouspostavljeni životi su, za autorice, također jedan od oblika intervencije i odgovora na genocid. Ističu se tri sfere aktivnosti bošnjačke dijasporu, to su politički aktivizam, finansijska podrška i jedinstvene

materijalne doznake referentnih uzoraka DNK, kako bi pomogli identificiranju nestale rodbine. Kada je u pitanju ovo prvo, izbjeglice u SAD-u su osnovali određeni broj društava i organizacija, koji imaju za cilj širiti istinu o genocidu i ostvariti priznavanje istog. Najveći uspjeh Bošnjaka u ovoj državi, jeste što je uz njihovu pomoć Predstavnički dom SAD-a i Senat američkog Kongresa usvojio Rezoluciju o Srebrenici. Također, zahvaljujući dijaspori i dalje opstaju donacije koje idu za Srebrenicu i istočnu Bosnu. Posljednja aktivnost Bošnjaka u dijaspori, koju su Nettelfield i Wagner istakle, veže se za 2006. godinu i reklamni spot koji se prikazivao na TV kanalima, koji poziva Bošnjake izvan domovine da daju krv za DNK analizu, da bi se mogle pronaći i identificirati žrtve zločina. Ova akcija je doprinijela povezivanju dijaspore sa maticom, ali i vezivanju trajno raseljenih sa rođacima koji nisu preživjeli genocid.

U prethodnom poglavlju razmatrane su aktivnosti Bošnjaka u SAD-u. Međutim, kako je narod nad kojim je počinjen genocid otišao iz Bosne i Hercegovine u potrazi za boljim životom, tako su i pripadnici jedinica VRS koje je predvodio zločinac Ratko Mladić u nastojanju da pobjegnu od onoga što su činili i izbjegnu procesuiranje, emigrirali u razne dijelove SAD-a. Oni koji su uspjeli ući u ovu državu lagali su o svom učešću u ratu i genocidu, što im je olakšalo prelazak granice. Poglavlje *Kršenje imigracijskih propisa u Sjedinjenim Američkim Državama* govori o načinu identificiranja pripadnika VRS, njihovom procesuiranju i ispravljanju nepravde, koja je počinjena njihovim nelegalnim ulaskom u SAD. Ono što je Međunarodnom sudu olakšalo prepoznavanje i kažnjavanje zločinaca, jeste pretres arhive Zvorničke pješadijske brigade, koja je bila smještena u fabrici obuće Standard. Tom prilikom je identificirano oko

150 bivših pripadnika Drinskog korpusa, a koji su se kao izbjeglice naselili širom Amerike. Dalje autorice govore o nekim procesima koji su vođeni protiv bivših pripadnika VRS, naseljenih na području SAD-a. Pažnja je posvećena slučajevima kao što su Veselin Vidačak, Uglješa Pantić i Milivoj Janković. Prva dvojica su osuđena na zatvorsku kaznu zbog lažnih izjava o ulozi u agresiji na RBiH. Za Jankovića je zaključeno da nije kriv, ali su sva trojica deportovani iz države. Bošnjaci u dijaspori bili su uznemireni zbog činjenice da su američkim ulicama slobodno hodali pripadnici VRS, isti oni zbog kojih su napustili svoja ognjišta i zbog kojih njihovi rođaci nisu među živima.

Šesto poglavlje knjige nosi naziv *Srebrenica na sudu*. Nettelfield i Wagner smatraju da Međunarodni krivični sud predstavlja još jednu ključnu intervenciju u poslijeratnoj BiH, jer po njima sudovi predstavljaju područje gdje se kreira društveno znanje, od kojih se očekuje da osude određena ljudska ponašanja i programe kolektivnog djelovanja. S tim u vezi, autorice kažu da je Tribunal u više srebreničkih predmeta uspio izgraditi sveobuhvatnije znanje o genocidu. U svom djelovanju Sud, da bi dokazao i proizveo znanje o genocidu, koristi dokumente Vlade Republike Srpske, iz kojih se može zaključiti da se područje istočne Bosne željelo etnički očistiti od nesrpskog stanovništva. Komandant Drinskog korpusa VRS, Radislav Krstić, bio je prva osoba koja je u Tribunalu osuđena radi pada enklave. Ova presuda ima mnogo veći značaj, jer je utvrđeno da je u Srebrenici počinjen genocid. Nettelfield i Wagner su se osvrnule i na svjedočenja preživjelih, koja su iznosili na suđenjima. Priče ljudi koji su preživjeli genocid, također doprinose proizvodnji društvenog znanja o dešavanjima koji su se desili u Srebrenici u julu 1995. godine.

Posljednje poglavlje knjige *Potiskivanje: poricanje* govori o primjerima negiranja genocida u BiH od strane vladajućih struktura manjeg bh. entiteta. Metode kojim se predstavnici Srba koriste jeste obmanjivanje i dezavuiranje vlastitog naroda. Širenjem dezinformacija nastojao se kreirati narativ da su oni ti koji su žrtve, te su na taj način nastojali opravdati zločine koji su počinili pripadnici VRS. Autorice smatraju da je poricanje genocida, ustvari, dio samog zločina, te ukazuju da su vlasti manjeg bh. entiteta i Republike Srbije svoju borbu, nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, usmjerili ka izjednačavanju uloge Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) i VRS u ratu. Zbog toga, Nettelfield i Wagner na narednim stranicama ovog poglavlja ukazuju na narative koji govore “da je bosanska armija ratovala sama sa sobom” i da su “Bošnjaci ubijali svoje civile”, a potom iste dekonstruiraju. Također, u kreiranju kontranarativa koji se tiče genocida u Srebrenici, vladajuće elite manjeg bh. entiteta finansijski su podržali jedan politički projekat pod nazivom “Istorijski projekat Srebrenica” koji “istraživačkim radom” treba da donese “istinu” o Srebrenici. Na kraju knjige nalaze se *Dodatak A: Ekonomski pokazatelj za Općinu Srebrenica i Republiku Srpsku, Dodatak B: Rezultati Općinskih izbora 2008. i 2012. godine, Bibliografija i Indeks.*

Knjiga Lare J. Nettelfield i Sarah E. Wagner tematizira genocid u Srebrenici. Autorice u ovom djelu nastoje rekonstruirati intervencije, koje su se desile nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, a koje su vezane za ponovno uspostavljanje života na ovom području, za očuvanje sjećanja na genocid i borbe protiv negiranja istog. Knjiga, u isto vrijeme, predstavlja dobar temelj za istraživanje postkonfliktnog društva u BiH, što se vidi na primjeru “Marša mira” iz 2010. godine. Nettel-

field i Wagner ukazuju na nelagodu učesnika na onim dijelovima puta za koji je zadužena policija iz manjeg bh. entiteta, jer obezbjeđenje kolone čine isti oni koji su učestvovali u izvršenju genocida. Boravak autorica na terenu, te njihova zapažanja koja su predstavljena u knjizi, daju dodatni značaj ovom djelu. Također, primjetno je da Nettelfield i Wagner jako dobro poznaju društveno - političku situaciju u BiH i Srebrenici. Mnogo pažnje je posvećeno kontranarativu bosanskih Srba, koji negiraju genocid i predstavljaju svoju priču o ulozi ARBiH u ratu. Možemo primijetiti, iz javnog diskursa, da kod bosanskih Srba za zločine kao što su Markale, tuzlanska Kapija i mnogi drugi, pa tako i sam genocid u Srebrenici, postoji jedno opravdanje, a to je da je iste “počinila bosanska armija”. Oni na ovaj način nastoje konstruirati vlastiti narativ o VRS kao oslobodilačkoj vojsci. Dok Međunarodni sud štiti o ulozi Srbije u genocidu, Nettelfield i Wagner su uspjele na jednostavan način pokazati da je Srbija učestvovala u izvršenju genocida. Knjiga *Srebrenica nakon genocida* pruža nam uvid u dešavanja u “borbi za Srebrenicu” nakon 1995. godine. Djelo predstavlja dobar temelj za istraživače koji se odluče za istraživanje postkonfliktnog društva u Bosni i Hercegovini.

ALEN BORIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.234

***Prilozi*, 48/2019, Sarajevo:
Univerzitet u Sarajevu – Institut za
historiju, 370 str.**

U 2019. godini, godini u kojoj je Institut za historiju nizom manifestacija obilježio 60 godina rada, pripremljen je i objavljen 48. broj časopisa *Prilozi*. Priču o novom broju časopisa *Prilozi* moguće je započeti samo na jedan način – njegovim novim vizuelnim